

Eesti keskealiste ja vanemate LGBT+ inimeste kväärid visioonid tulevikust mineviku taustal

Rebeka Põldsam

Teesid

21. sajandil kõlavad LGBT+ kogukonna individuaalsed hääled Eesti avalikus ruumis väga harva, kuivõrd LGBT+ kogukonnast räägitakse enamasti kolmandas isikus kui anonüümsest huvigrupist. Selles kontekstis ei saa välja joonistuda Eesti LGBT+ kogukonna interseksionaalne mitmekesisus, mida esindavad erineva päritolu, usutunnistuse, seksuaalsete eelistuste ja sotsiaalmajandusliku taustaga ning eri vanuses inimesed. See mitmekesisus tuleb aga esile uurimisprojekti, mille käigus küsisin 2024. aastal 21-lt Eestis elavalt 50–76-aastaselt LGBT+ inimeselt nende vananemis- ja tulekuvisionide kohta, et teada saada, millist tulevikku nad ette kujutavad, sh ootavad ja kardavad. Eesti üle 50-aastased LGBT+ inimesed on täiskasvanuea jooksul kogenud üleminekut nõukogude ajalt Eesti iseseisvuse taastamisele, mille käigus on seadused ja ühiskondlikud normid oluliselt muutunud, nii et möödunud 35 aastaga on LGBT+ inimeste heaolu märkmisväärselt paranenud. Intervjuudest selgus, et kuigi LGBT+ inimeste riiklik tunnustamine ja võrdset kohtlemist toetavad seadused mõjuvad julgustavalt, pole homfoobia ja transvaenulikkus kadunud ei minevikukogemustest ega olevikust.

Märksõnad: LGBT+ inimesed, vananemisuuringud, tulekuvisionid, kvääriuuringud, postsovetlik ühiskond, identiteedipoliitika, LGBT identiteet

1. Sissejuhatus

Euroopa on kõige kiiremini vananeva elanikkonnaga piirkond maailmas ja sinna kuulub ka Eesti (Eurostat, 2025). 2024. aasta seisuga on Eesti meeste oodatav eluiga 75,1 aastat ja naistel 83,4 aastat (Statistikaamet, 2025). Suurandmed ei võta elukohariigi ja binaarse soojaotuse kõrval arvesse ühtegi demograafilist muutujat, saati veel soolist või seksuaalset vähemusidentiteeti, mille põhjal saaks analüüsida, mis täpsemalt eluea pikkust mõjutab. Ka LGBT+ inimesed (lesbid, geid, biseksuaalsed ja transinimesed ning teised seksuaal- ja soovähemusse kuuluvad inimesed) on osa Eesti elanikkonnast, kuigi seni pole Eesti vananemis- ega elanikkonnauuringud LGBT+ identiteetidega arvestanud – ei nende kohta andmeid kogunud ega andmete puudumist märkinud.¹

Kvääriteooriast lähtuv kriitika on sedastanud, et rahvusvaheliselt domineerib vananemise kujutamises neoliberaalne ideoloogia, mis lubab käsitleda n-ö edukat vananemist kitsalt vaid *cis*-heteronormatiivsena: tuleviku vanemaealised mehed ja naised on vaimselt ja füüsiliselt autonoomsed, neil on toetav perekondlik suhtlusvõrgustik ning piisavalt raha väarikaks kodus elamiseks (Katz & Calasanti, 2015; Sandberg & Marshall, 2017). See paiksoolisi heteroseksuaalseid inimesi kujutav pilt jätab kõrvale näiteks transinimesed, sh mittebinaarse sooidentiteediga või intersoolised inimesed, kes võivad, kuid ei pruugi end transsoolisena või LGBT+ identiteetide kaudu defineerida, aga ka samast soost paarid ja üksi elavad inimesed. Samuti toob eesti keele korpusel põhinev uurimus toob samuti välja, et enamasti räägitakse LGBT+ inimestest anonüümses kolmandas isikus kui õiguseid vajavast objektist, mitte agentsetest subjektidest (Kuusik, ilmulmas).

Representatsiooni puudumine vananemisuuringutes ja peavoolu (visuaal)kultuuris muudab LGBT+ inimesed kahekordselt nähtamatuks. Eesti referentsandmete nappusest hoolimata on selle artikli eesmärk

¹ 2011. aasta rahvaloendusel märkis 428 inimest, et elavad vabaabielus samast soost kaaslasega (Statistikaamet, 2013), 2021. aasta rahvaloenduse tulemustes pole samast soost koos elavate paaride arvu esitatud.

selgitada, millist tulevikku ja vananemist kogevad ja kujutavad ette Eesti 50-aastased ja vanemad LGBT+ inimesed ning miks üldse on oluline LGBT+ inimesi vananemisuuringutesse kaasata ja kuidas seda teha. Toetudes 2024. aastal 21 LGBT+ gruppi kuuluva 50–76-aastase inimesega läbi viidud intervjuudele, arutlen, kas LGBT+ inimeste vananemisvisioonides on midagi kvääri ehk heteronormatiivsest standardist – domineerivast paiksoolise ja heteroseksuaalse elukaare eeldusest (Chazan & Baldwin, 2021, lk 81) – eristuvat (Jandrić, 2025).

Konteksti avamiseks teen kõigepealt ülevaate Eesti vananemisuuringutest ja peamiselt ingliskeelsetes riikides läbiviidud LGBT+ vananemisuuringutest. Seejärel tutvustan uurimiskonteksti ja -meetodit, tulemused kombineerin aruteluga. Minu uurimus Eesti LGBT+ inimeste vananemis- ja tulevikuvisionidest on osa Södertörni ülikooli juhitud teadusprojektist „Imagining Queer Aging Futures: A study of LGBTQ aging in Estonia, Poland and Sweden“ („Kväärid kujutelmad vananemisest: uurimus LGBTQ inimeste vanaks saamisest Rootsis, Poolas ja Eestis“, IQAF), mille tulemuste võrdlemine on alles ees. Artikli fookuses on grüpiintervjuudel esitletud sümbolesemete lood, mille kaudu osalejad rääkisid endale olulistest minevikukogemustest ja tulevikuvajadustest.

Lugude põhjal selgus, et paljusid osalejaid on aastakümneid rõhunud ühiskonnas levinud homofoobsed ja transvaenulikud hoiakud ning tulevikus peetakse oluliseks turvalist keskkonda alates kaaslase olemasolust ja riiklikust iseseisvusest kuni majandusliku autonoomsuse ja oma koduni. Artiklis keskendun peamiselt kahele Eesti LGBT+ inimeste vananemis-kogemuse spetsiifikale. Esiteks analüüsin kvääri ajakäsitlust (Freeman, 2010, lk xxii, 3–4; cf. Jandrić, 2025), mis seisneb eelkõige selles, et suurem osa uuringus osalejatest mõtestab oma elu n-ö enne ja pärast enda LGBT+ identiteedi teadvustamist. Teiseks analüüsin kodu kui privaatse ja turvalisema keskkonna tähendust LGBT+ inimestele (cf. Siverskog, 2025), kelle jaoks avalik ruum nõuab sageli vähemusstressi põhjustavat valvelolekut, et vältida võimalikke konflikte (Stoneman *et al.*, 2020).

2. Eesti vananemisuuringud

Eesti vananemisuuringud on kõige põhjalikumalt keskendunud majanduslikule toimetulekule. Eestis hakkab vanusesurve töökohal mõju avaldama 40. eluaastast (Sotsiaalministeerium, 2023, lk 12) ja Eesti pensioniealised inimesed on Euroopa Liidu suurimas vaesusriskis (Sakkeus, Saar, Rudissaar, 2023), mis puudutab rohkem naisi, sest nad elavad meestest keskmiselt kaheksa aastat kauem. Pensioni väiksuse tõttu töötavad Eesti 50–74-aastased inimesed võrreldes Euroopa keskmisega tööturul üsna aktiivselt – mehed rohkem kui naised (Tambaum, 2021, lk 91) –, kuid töösoovijaid selles vanuserühmas on mõnevõrra rohkem, mis tööjõupuuduses tööturul viitab vanuselisele diskrimineerimisele (Sotsiaalministeerium, 2023, lk 12).

Tööturg on Eestis ainus valdkond, kus on põhjalikult uuritud vanusesurvet (*ageism*) ja vanemaealiste inimeste kohta käivaid stereotüüpe. Analüüsides sotsiaal-majandusliku positsiooni mõju vanemate inimeste elule, on Luule Sakkeus, Ellu Saar ja Uku Rudissaar (2023) leidnud, et heaolu olulisim tegur on majanduslik stabiilsus. Selle põhjal võib öelda, et sarnaselt ülejäänud elanikkonnaga on vanematel LGBT+ inimestel tarvis läbi mõelda, kuidas kindlustada majanduslik toimetulek hilisemaks eluks.

Eestis on vananemisega seotud küsimust üha rohkem uuritud alates 2010. aastast, kui Eesti liitus üle-euroopalise üle 50 aasta vanust rahvastikku kaasava longituuduuringuga SHARE („Survey on Health, Ageing and Retirement in Europe“)². Küsitluse tulemused on andnud Eesti uurijatele võimaluse analüüsida kohalikul ja regionaalsel tasandil vananemise väljakutseid, nt sooliste ja hariduslike erinevuste võrdluses (nt Abuladze, 2024; Tambaum *et al.*, 2019). Tiina Tambaum (2021, lk 90) on välja toonud, et erinevused vanemate naiste ja meeste vaimses tervises ning toimetulekus tulenevad erinevast oodatavast eluea erisusest. Tambaumi (2021) kirjeldatud erinevusi võiks põhjendada ka stereotüüpsete soorolliootustega: naised on meestest agaramad suhtlejad ja hoolitsejad, mehed aga

²<https://www.share-estonia.ee/>

teostavad end eelkõige töö kaudu (*cf.* vanade meeste hooletöö kujutamist Eesti filmis vt Teinemaa & Unt, 2022). Paraku ei kogu SHARE uuringud infot seksuaalse ja soolise enesemääramise kohta, mistõttu pole otseselt midagi teada seksuaalse enesemääramise mõjust vananemiskogemusele.

Kuigi naised elavad meestest kauem ja naiste tervena elatud aastate osakaal elu jooksul on natuke väiksem (Tambaum, 2021, lk 90), pööratakse Eesti vananemisuuringutes eraldi tähelepanu meeste vananemise kogemusele, et leida võimalusi meeste eluea pikendamiseks (Tambaum *et al.*, 2019; Teinemaa & Unt, 2022). Soolised võrdlused on näidanud, et üle 65-aastaste, eriti kõrgharitud naiste heaolu toetab üksi elamine ja meestel elukaaslasega elamine (Sakkeus, Rudissaar, & Abuldadze, 2023, lk 194–195). Sarnastele mustritele on viidanud ka USA uuringuid analüüsinud Toni Calasanti (2019, lk 15–16), selgitades vanemate naiste stressi meessoost elukaaslase eest hoolitsemise kohustusega ja vanemate meeste heaolu suurenemist hoolitseva naissoost elukaaslase olemasoluga. Minu uuringus osalejatest kolmveerand ehk kõik transinimesed, enamik naistest ja rohkem kui pooled mehed olid pikaajalises paarisuhtes (3–27 aastat) ning nägid elukaaslast või abikaasat väga tähtsa osana oma tulevikust, millest võib järeldada, et LGBT+ inimeste heaolus mängib kaaslase olemasolu määravat rolli. Aseksuaalne mees pidas kaaslasest olulisemaks ühistel huvidel põhinevat mitmekülgset suhtlusvõrgustikku.

SHARE uuringutele toetuvast doktoritöös kirjutab Liili Abuladze (2024), et nende Eesti kesk- ja vanemaealiste inimeste osakaal, kellel puudub lähedane inimene, kasvas 2015. aastaks 6%-ni ja võib olla kasvutrendis. Et üksildus võib mõjutada inimese tervist, tuleb vananeva rahvastikuga riikides laiemalt teadvustada sellise lähiringi olulisust, mis ei koosne ainult sugulastest (*ibid.*, lk 218, 220, 222). See puudutab tingimata ka LGBT+ inimesi, kes on sotsiaalselt marginaliseeritud ja seega üksilduse suhtes potentsiaalselt haavatavamad (*cf.* Stoneman *et al.*, 2020). Kuigi senistes Eesti vananemisuuringutes ei analüüsita seksuaal- ega soovähemuste vajadusi, toob Abuladze (2024, lk 220) välja, et terviseerisusi põhjustab sotsiaal-majandusliku positsiooni kõrval näiteks nõukogude-

aegsete repressioonide kogemine. Sellest võib tuletada, et nõukogude-aegsete seadustega karmilt määratletud homfoobia või transvaenu kogemine avaldab vanemate LGBT+ inimeste tervisele negatiivset mõju.

Olemasolevatest Eesti uuringutest pakub kõige paremat ülevaadet ja analüüsi 2017. aastal ilmunud Eesti LGBT+ inimeste toimetuleku raport (Aavik *et al.*, 2016), mis toetub 28 intervjuule 20–60-aastaste eesti ja vene keelt kõnelevate LGBT+ inimestega. Raportis ei esitata tulemusi uuringus osalejate vanuse kaupa, kuid sarnaselt IQAF-i projektis osalejatega kerkis intervjuudes teravalt esile homfoobia ja transvaenu rõhuv mõju LGBT+ inimeste elu igas aspektis, nagu ka ebamugavus seoses LGBT+ identiteedisiltidega ja kapist välja tulemisega. Lisaks on Kadri Aavik (2020) raporti aluseks oleva materjali põhjal välja selgitanud, et Eesti LGBT+ inimesed peavad piiratud õiguskaitse ja homfoobia ühiskondliku fooniga oma igapäevaelus teadlikult arvestama, olgu arsti juures, koolis, tööl või perekonna ja sugulaste ringis.

3. LGBT+ vananemisuuringud

Võrreldes USA ja Ühendkuningriigiga on Ida-Euroopas LGBT+ vananemisuuringud uus valdkond. Seepärast keskendun järgnevas kirjandusülevaates peamiselt angloameerika LGBT+ inimeste vananemisuuringutele, nendes levinud kitsaskohtadele ja sõnastatud tulevikusuundadele.

Vastupidiselt stereotüübile, et vananedes inimeste seksuaalsus taandub, näitavad viimaste aastakümnete uuringud, et kuigi elu jooksul seksuaalsus muutub, iha ei kao (King & Cronin, 2010, lk 85). Näiteks on Rootsi LGBT+ vananemisuurijad leinud, et interneti kohtingusaidid ja ligipääs internetile on olulised vanematele LGBT+ inimestele nii suhtlusvõrgustiku hoidmiseks kui ka seksuaalpartnerite leidmiseks (Jönson & Siverskog, 2012). Ka minu uuringus osalejad – sealhulgas aoseksuaalne mees, kes ei otsi seksuaalset suhtlust, kuid peab LGBT+ kogukondlikku suhtlust oluliseks – hindasid internetti väga vajalikuks vahendiks, mille abil suhelda kohtingukaaslaste, pere ja sõpradega ning vahetada LGBT+ kogukonda puudutavat ja igasugust muud infot.

Karen Fredriksen-Goldsen ja Anna Muraco (2010), kes analüüsisid aastatel 1984–2008 ilmunud 58 ingliskeelset artiklit, mis käsitlevad lesbide, geide ja biseksuaalsete inimeste arvestamist vananemisuuringutes, rõhutavad, et LGB³ inimeste elukaare uurimisel on tähtis arvestada ajalugu ehk seda, kuidas riik ja avalik diskursus on reguleerinud seksuaal- ja soovähemusse kuuluvate inimeste elu uuringus osalejate elu jooksul, nt homoseksuaalsuse kriminaliseerimine. Nad leidsid, et võrreldes 1980-ndatega on LGB inimeste depressiivsus vähenenud: tänu kapist välja tulemise võimaluste paranemisele on lihtsam leida elukaaslast, keda ei pea varjama, ja kaaslase olemasolu võib elukvaliteeti parandada. Vastupidiselt eeldusele, nagu geid ja lesbid oleks väga üksildased, on neil sageli tugev lähisuhete võrgustik, mis koosneb elukaaslasest, pereliikmetest, sõpradest ja LGB kogukonna liikmetest. (*Ibid.*, 2010, lk 373, 397, 400) Sarnaseid mustreid märkasin IQAF-i projekti intervjuudes: Eestis ja Venemaal sündinud osalejatele oli murdepunktiks nii Nõukogude Liidu lagunemine ja Eesti riigi iseseisvuse taastamine kui ka kapist välja tulemine, isegi kui nad polnud näiteks tööl oma identiteedist rääkinud. Kuigi veerandil uuringus osalejatest polnud elukaaslast, rääkisid kahe erandiga kõik osalejad stabiilsest ja rõõmustavast või vähemalt rahuldavast suhtlusvõrgustikust.

Ambitsioonika näitena LGBT+ inimeste kaasamisest vananemisuuringutesse võiks tuua Ühendkuningriigi, kus on alates 2005. aastast läbi viidud riiklikke küsitlusi, millega püütakse välja selgitada LGBT+ inimeste spetsiifilisi vananemisega seotud väljakutseid, mida võtta poliitika-kujundamise aluseks. Need uuringud on näidanud, et võrreldes heteroseksuaalsete eakaaslastega kardavad lesbid, geid ja biseksuaalsed vanemad inimesed kogeda diskrimineerimist tervishoius ja teistes valdkondades või on nad seda juba kogenud. Uuringuid võib aga kritiseerida selle poolest, et LGBT+ inimeste kaasamine uuringusse ei saa seisneda vaid identiteedikategooriate lisamises küsimustikesse või intervjuukavadesse, seda enam, et paljud inimesed on kogu elu püüdnud

³ Transinimesi nendesse uuringutesse enamasti ei kaasatud.

kategoriseerimist vältida. Siiski on LGBT+ inimestele tähtis, et nende identiteete küsitlustes ja teenustes tunnustataks. (King & Cronin, 2010, lk 85–87, 89, 94) Teisisõnu ei tähenda LGBT+ inimeste vananemise uurimine lihtsalt linnukest kastis, vaid osalejate kogemuste sisukaks mõtestamiseks peab uurija teadvustama nii ajaloolist ebavõrdsust (nt uuringutega kinnitatud ühiskonna negatiivset suhtumist LGBT+ inimestesse ühiskonnas) kui ka identiteedikategooriate volatiilsust.

Analüüsides 2010-ndatel ilmunud angloameerika LGBT+ vananemisuuringuid, on Sue Westwood (2020) toonud välja uurimisvaldkonna kuus levinumat viga, mis kahandavad uuringute usaldusväärsust ja täpsust: 1) LGBT+ initialsism ühtlustab mitmekesised rühmad ja ühine koondnimetus nivelleerib vastanduvad kogemused nähtamatuks; 2) LGBT+ uuringutes on geimehed ülesindatud ja kõik teised seksuaal-, aga eriti soovähemusrühmad alaesindatud; 3) seksuaalsus on temaatiliselt ülesindatud, jättes varju soostereotüüpidest tulenevad sotsiaalsed probleemid; 4) vajaka on interseksionaalsest analüüsist ehk rahvusliku ja rassistatud kogemuse arvestamisest; 5) puudu jääb soorollide mõju analüüsist, eriti soolise ülemineku kogemuse arvestamisest; ja 6) andmed esitatakse ebatäpselt, rääkides LGBT+ inimestest, kaasamata transinimesi. Uurimisvigade vältimiseks soovib Westwood uurijatel oma tegevust lähtuvalt uuringus osalejate mitmekesisusest ja uuringu-eesmärkidest analüüsida ning LGBT+ inimeste eri alarühmade värbamist uuringutesse teadlikult planeerida.

Olen püüdnud ülaltoodud levinud uurimisvigadest hoiduda, kuigi soorollide ja stereotüüpide mõju ei joonistunud IQAF-i uuringus päris selgelt välja. IQAF-i projekti Poola uurijad Joanna Mizielińska ja Agata Stasińska (ilmumas) aga intervjuerisid 31 inimest, kellest 13 olid transinimesed, ning kirjutasid kogutud materjali põhjal eraldi transsoolisuse kogemusele keskenduva artikli. Mizielińska ja Stasińska analüüsivad, kuidas Poola 50-aastased ja vanemad transinimesed oma identiteeti väljendavad – kas näitavad või varjavad –, sõltuvalt suhetest perekonnaga, nt elades kodus pereamana ja kodust väljas transmehena või võttes avalikult transinimeste nimel sõna pärast abikaasa surma. Võrreldes

Poolaga, kus transinimeste tervishoid on ühemõtteliselt patoloogiseeriv ja 1995.–2025. aastani pidid transinimesed oma vanemad kohtusse kaebama, et muuta isikudokumente ja saada luba kasutada soolise üleminekuga seotud tervishoiuteenusi, on sooline üleminek Eestis märkimisväärselt lihtsam, kuid mitte kerge (Barbo, 2025). Kui geide ja lesbide laiemat aktsepteerimist märgib abieluvõrdsus, siis transinimeste stigmatiseerimine on USA-s ja Ühendkuningriigis kasvutrendis (Pearce *et al.*, 2020).

IQAF-i projekti vastutav uurija ning kümme aastat LGBT+ inimeste vananemist ja dementsusekogemusi uurinud Linn Sandberg (ilmumas) kirjutab projekti käigus kogutud intervjuude põhjal põlvkondadevahelisest kväärisuhtlusest Rootsis. Sandbergi intervjuueritud geimeestel, kellel pole bioloogilisi lapsi, võivad lähedased suhted olla sõprade lastega või hoopis soovivad nad olla tugiisikuks noorematele geidele. Veel selgus Sandbergi intervjuudest, et perekond ja lapsed võivad olla toeks ja eeskujuks kapist välja tulemisel. Sandbergi intervjuueritavate silmis on parema tuleviku kindlustamiseks oluline hoida sidet nooremate põlvkondadega, kellega suhtlemine muudab tuleviku käegakatsutavamaks.

Teisest küljest: vahest pole põhjust eeldada, et LGBT+ inimeste tulevikuvisioonid peaksid ülejäänud elanikkonna omadest tugevalt eristuma või lähtuma just seksuaalsest erinevusest? May Chazan ja Melissa Baldwin (2021) on välja toonud, et akadeemiline uurimus LGBT+ inimestest on tihti ülearu kaldu ohvrinarratiivide poole, mis LGBT+ vananemisuuringutes tuleb liigsest tähelepanust LGBT+ inimeste läbikukkumisele n-ö eduka vananemise *cis*-heteronormatiivsuse kontekstis. See omakorda jätab varju kogemused, kuidas on piiravate normide kiuste hakkama saadud (*ibid.*, lk 76–77, 81). Dustin Goltz (2009, lk 576) leiab uurimuses noorte geide ja lesbide vananemis-visioonidest, et kuna *cis*-heteronormatiivne ühiskond kujundab LGBT+ inimeste tulevikuvisioone vastavalt soolisele kuuluvusele, on ootuspärane, et LGBT+ naised näevad tulevikku rohkem perekesksena ja mehed üksildasena. Lisaks peitub Goltzi (2009, lk 582) silmis LGBT+ inimeste *cis*-heteronormatiivsusega assimileeruvates eluvalikutes soov olla üldiselt arusaadav, mitte jääda erinevuse põhjal müstifitseerituks. *Cis*-hetero-normatiivsed arusaamad

omakorda peegeldavad seksuaalvähemus-kogukondade põlvkondlikke lõhesid: vanematele inimestele ei nähta kohta noorte üritustel – pidudel, aktivismis – ega isegi kapist välja tulemise lugudes (Jones, 2011, lk 248). Seepärast toob Rebecca Jones (2011, lk 251) välja, et *cis*-hetero-normatiivsust tuleks rohkem teoretiseerida, sest sellega peavad suhestuma kõik, olgu siis joondudes, vastandudes või pahuksisse sattudes.

Üks võimalus, mida kasutangi siinses artiklis LGBT+ inimeste kogemuste spetsiifika analüüsimiseks, on toetuda Elizabeth Freemani (2010, lk 4) sõnastatud krononormatiivsuse mõistele, mille põhjal väljendub heteronormatiivus elukaare jooksul ühiskondliku lineaarse ettekirjutusena selle kohta, millal peab inimene abielluma, lapsed saama või ära surema. Krononormatiivsus seob tuleviku eelkõige noorte ja reproduktsiooniga, mis omakorda muudab LGBT+ inimeste irdumise ajanormist mõnel puhul kvääriks (Jandrić, 2025, lk 2). Šotimaal samast soost paare uurinud Dora Jandrić (2025, lk 3, 5) leiab, et kvääri vananemise kogemust eristab heteroseksuaalsetest kogemustest kombinatsioon ajaloo- ja olevikusündmustest, mis ei pruugi krononormatiivsusele vastanduda, vaid võivad kulgeda sellega paralleelselt.

LGBT+ inimeste vananemisuuringutes on oma koht kvalitatiivsetel ja kvantitatiivsetel uurimisviisidel, kuid kõige täpsemaid tulemusi annaks kahe kombineerimine. Seepärast on väga oluline kaasata LGBT+ inimesi suurtesse uuringutesse, et teada saada, kas ja missugused spetsiifilised toimetehhanismid ja vajadused on ajalooliselt ja jätkuvalt rõhutatud ühiskonnagrupil. Kvalitatiivne uuring, nagu IQAF-i projekt, võib olla abiks edasiste kvalitatiivsete uuringute ettevalmistamisel ning annab võimaluse kõlada marginaliseeritud rühma individuaalsetel häätel ja lugudel, mida mujal on harva kuulda.

4. Eesti LGBT+ inimeste minevikust ja olevikust

Rahvusvaheliselt vananemisuuringute kväärimisele hoo sisse lükanud artiklis küsivad Linn Sandberg ja Barbara Marshall (2017), kuidas kväärida vananemisuuringute valdkonda tervikuna, mitte ainult suunata LGBT+ uuringutes eraldi tähelepanu vanemaealistele inimestele. Kuivõrd

heteroseksuaalsete inimeste tulevikuvisionid Eestis uuritud pole, ei saa öelda, mil määral erinevad nende tulevikunägemused LGBT+ inimeste omadest. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) uuringud näitavad, et viimastel aastatel on Eesti LGBT+ inimesed kogenud varasemaga võrreldes mõnevõrra vähem diskrimineerimist ja vägivalda (FRA, 2024).

Tõenäoliselt kohalduksid Euroopas või mujal maailmas läbi viidud LGBT+ vananemisuuringute tulemused (nt Fredriksen-Goldsen *et al.*, 2022) Eestis vaid osaliselt, kuivõrd nendes peegelduvad korraga uuringus osalejate minevikukogemused ja olevikusituatsioon, mis riigiti erinevad. Näiteks 1980.–1990. aastate aidsiepideemia tagajärjel surid USA-s ja mitmel pool mujal terved sõpruskonnad ning ühiskondlikult häbimärgistati haiguse levikus eriti biseksuaalseid inimesi (*ibid.*, 2022, lk 139). Samas aitas lääne kogemus Eestis haiguse levikut ka meestega seksivate meeste seas efektiivselt ennetada kuni 2000. aastani, kui HI-viirusest sai Eestis hoopis heroiniisõltuvuse järsu kasvu kõrvalepideemia (Seinberg, 2021).

LGBT+ inimeste ühiskondlikku kogemust eristavad heteroseksuaalse enamuse omast seksuaalsust ja soolisust piiravad seadused ja stereotüübid. Enamik 50-aastastest ja vanematest Eestis elavatest inimestest mäletab kuni 1992. aastani kehtinud meeste homoseksuaalsust kriminaliseerivat pederastia paragrahvi (§ 118), mis segas kokku vägivaldsed ja nõusolekupõhised seksuaalsuhted meeste vahel (Põldsam, 2024). Sooline üleminek oli Nõukogude Eestis küll vähemalt 1970. aastatest võimalik, kuid nõudis transinimestelt soolise ülemineku varjamist (Põldsam & Arumetsa, 2023). Taasiseseisvunud Eestis reguleeris kuni 2025. aastani soolist üleminekut 1998. aasta sotsiaalministri käskkiri, mis sidus meditsiinilise soolise ülemineku juriidilisega ja eeldas transinimestelt binaarse soolise identiteedi tõestamist arstlikule komisjonile, mille läbimine oli transtervishoiuteenuste saamise ja isikuandmete muutmise eeldus (Arumetsa, 2022, uuest korrast vt Barbo, 2025). Seksuaalsuse ja soolisuse põhjal diskrimineerimist hakkasid reguleerima soolise võrdõiguslikkuse seadus (vastu võetud 2004. aastal) ja võrdse kohtlemise seadus (vastu võetud 2008. aastal), mida on järjest täiendatud. 2014. aastal

võeti vastu 2016. aastal kehtima hakanud sooneutraalne, kuid rakendusaktideta kooseluseadus (vt Eesti LGBT Ühing, 2021; kooseluseaduse olulisusest vt Aavik *et al.*, 2016). 2023. aastal võeti vastu abieluvõrdsuse ja kooselu-seaduse rakendusaktid, mis kehtivad alates 2024. aastast. Kuigi 35 aasta jooksul on seksuaal- ja soovähemuste spetsiifilisi vajadusi arvestavaid seadusi tulnud juurde, näitab meediatekstide analüüs, et avalikus diskursuses on LGBT märksõna järjepidevalt kasutatud poliitilise vastanduse loomiseks, vaigistades LGBT+ inimesed kui individuaalsed subjektid (Kuusik, ilmumas).

5. Uurimismeetod ja valim

5.1. Intervjuud

Eesti LGBT+ inimeste vananemis- ja tulevikuvisionide uuring on osa Södertörni ülikooli juhitud teadusprojektist IQAF, mille uurimismeetodi töötasime välja kolme riigi uurijatega – kaheosaline intervjuu ja selle stsenaarium –, kuid iga riigi uurijad lahendasid ühiselt püstitatud eesmärgid vastavalt oma võimalustele. Julgustamaks LGBT+ inimesi rohkem tulevikust ja vananemisest mõtlema, koostasime projektitiimi ja rootsi kväärikunstniku Sam Hultiniga grupiintervjuuks loovülesanded, mis omakorda valmistasid uuringus osalejad ette individuaalintervjuuks. Kõik uurijad said uurimismeetodite kooskõlastuse oma ülikooli eetikakomiteelt ja kõik osalejad esinevad pseudonüümiga.

Intervjueeritavate otsimiseks kirjutasin kuulutuse, mille saatsin kirjana edasi tuttavatele potentsiaalsetele uuringus osalejatele, ning kuulutus ilmus portaalis Vikervaade⁴, mida jagasin Facebooki Eesti LGBT gruppides. Kolm-neli osalejat jagasid minu kutsungit oma tuttavatega, kes tänu isiklikule vahendamisele nõustusid uurimisprojektis osalema. 2024. aasta aprillist 2025. aasta jaanuarini intervjueerisin Eestis kokku 21 inimest, kellest 15 osales grupi- ja individuaalintervjuul, ülejäänud kuuega tegin vaid individuaalintervjuud. Tallinna grupiintervjuud toimu-

⁴ Osale 50+ vanuste LGBT+ inimeste uuringus. 10. aprill 2024. <https://vikervaade.ee/osale-50-vanuste-lgbt-inimeste-uuringus/>.

sid Eesti LGBT Ühingu, üks intervjuu oli inglise keeles ja teised eesti keeles. Tartu grüpiintervjuu toimus Tartu ülikooli ruumides eesti keeles.

Grüpiintervjuule palusin kõigil tulla kahe esemega, millest üks sümboliseeriks midagi, mida võtta endaga tulevikku kaasa, ja teine midagi, mida jätta selja taha. Grüpiintervjuu sissejuhatavas ringis tutvustas igaüks kaasavõetud esemeid ja kunstnik Alana Proosa, kes oli Eesti loovtööde projektipartner, pildistas esemed kõrvalruumis üles, et teha neist kodulehel näitus⁵. Kui Poolas ja Rootsis jätkus grüpiintervjuu visuaalsete loovülesannetega, kus kunstiõpetaja juhendamisel tehti nii loovkirjutamise kui ka assambleažide töötuba, siis Eesti rühmades viisin kokkulepitud loovkirjutamisülesanded ise läbi ega kaasanud kunstiõpetajat. Üksteist Eesti uuringus osalejat tegid koduse kirjaliku ülesande, üks tegi maali ja üks kollaaži, mis toetas individuaalintervjuudes isiklikumat lähenemist. Kirjalikke ülesandeid ma ei analüüsi, kuivõrd selle käigus tuleksid esile andmed, mis võiks võtta osalejatelt anonüümsuse.

2–3 tundi kestnud grüpiintervjuud helisalvestasin ja filmisin, et mitte kedagi transkriptsioonis segamini ajada. Videod kustutasin pärast vestluste transkribeerimist. 40 minutist kuni kolm ja pool tundi kestnud individuaalintervjuud helisalvestasin ja transkribeerisin.

Transkribeerimisel kasutasin tekstiks.ee (Olev & Alumäe, 2022) ja TurboScribe'i robotite abi ning pooled grüpi- ja pooled individuaalintervjuude salvestised transkribeerisid kaks assistenti.

Mõlema intervjuu küsimuskavad olid üldjoontes samad, kuid grüpiintervjuudes arutleti üheskoos vaid osa küsimuste üle, individuaalintervjuul oli rohkem aega peatuda isiklikul tuleviku- ja vananemisperspektiivil. Uuringu eesmärk oli teada saada, millisena nähakse oma tulevikku ja vananemist ning mis mõju on osalejate senisele elule ja tulevikuvisionidele avaldanud seksuaal- või soovähemusgruppi kuulumine. Küsimused jaotusid kolme teemarühma: 1) unistused ja hirmud; 2) tervis, sissetulek ja muud sotsiaalsed vajadused ja väljakutsed

⁵ Imagining Queer Aging Futuresi koduleht <http://www.iqaf.eu>.

ning nendeks ettevalmistamine; 3) LGBT+ inimeste võrdsete õiguste ja kogukonna aktivismi roll.

Alljärgnevas analüüsis keskendun esemete juurde räägitud lugudele. 21 osalejast tutvustasid sümbolobjekte kõik 15 grüpiintervjuudel osalejat ja neist, kes andsid vaid individuaalintervjuu, võttis sümbolobjektid kaasa üks, kolm kirjeldasid oma tuleviku- ja minevikusümboleid objektita ning kaks ei vastanud küsimusele selle kohta, milliseid kogemusi või tundeid nad tahaks selja taha jätta või tingimata kaasa võtta. Mõned osalised võtsid kaasa ainult ühe sümbolobjekti, mistõttu kujunes, et tulevikku taheti rohkem kaasa võtta kui maha jätta (vt loovmeetoditest tulevikuvisionide uuringutes nt Goltz, 2009; Jones, 2011, 2016).

5.2. Uuriia positsioon

Kuigi olen ka varem intervjuuerinud sama vanuserühma LGBT+ inimesi, intervjueerisin selles projektis ühe erandiga kõiki esimest korda. 13 osalejaga olin LGBT+ kogukonna üritustelt ja mujalt kasvõi põgusalt tuttav. Et uuringus osalejad tundsid mind eelkõige kvääriajaloo uuriia ja avalikult lesbinaisena, siis juhtus ka, et mind käsitleti kui aktivistide esindajat, kelle kaudu tänada kõiki, kes aitasid kaasa abieluvõrdsuse saavutamisele.

Intervjuude tegemise ajal olin 34- ja 35-aastane, seega uuringus osalejatest vähemalt 15 aastat noorem, mis tekitas minu ja osalejate vahele nende jaoks selge distantssi, kuna ma ei saa mäletada nõukogude aega, mis määras osa nende kujunemisaastate kogemusest. Võimalik, et minu identiteet takistas pikemaid arutlusi sellest, miks mitmed intervjuueritavad hoiduvad töökaaslaste, mõnikord pereliikmete või tuttavate ees kapist välja tulemisest, arvestades, et seda teemat käsitleti vaid põgusalt.

5.3. Osalejad

Uuringus osalejad olid sündinud vahemikus 1948–1974: kolmteist osalejat olid viiekümnendates, kuus kuuekümnendates ja kaks seitsmekümnendates eluaastates. Üheksa osalejat identifitseeris end mehena, seitse naisena, kaks mittebinaarsena, üks transnaisena ja üks intersoolise transmehena ning üks ei sõnastanud intervjuus üheselt

mõistetavalt ei oma soolist ega seksuaalset identiteeti. Selgelt sõnastasid oma seksuaalse orientatsiooni biseksuaalsena kaks naist ja üks mees, lesbina viis naist, geina seitse meest, aseksuaalsena üks mees ja panseksuaalsena üks mittebinaarne inimene, ülejäänud neli ei sõnastanud oma seksuaalset identiteeti. Kuusteist osalejat olid eestlased, ülejäänud viis olid pärit mujalt Euroopast ja Venemaalt.

Nagu ilmnes Sue Westwoodi (2020) kriitilisest ülevaatest LGBT+ inimeste vananemisuuringute kohta, oli ka Eestis kõige hõlpsam leida osalejaid paiksooliste meeste seast. Üldse ei õnnestunud uuringusse kaasata Eestis sündinud vene keelt emakeelena kõnelevaid osalejaid, mida püüdsin tasakaalustada teistest riikidest pärit osalejatega, kes olid Eestis elanud 2–37 aastat, mistõttu kasutan läbivalt intervjueeritud Eesti LGBT+ inimestest rääkides läbivalt suurt algustähte. LGBT+ identiteedi-kategoriad ei istunud kõigile osalejatele ühtmoodi, sest mõnel korral sooviti neist kas täielikult hoiduda või tunti end ebamugavalt kahe kategooria vahel, mis näitab, kui oluline on anda ruumi erinevatele identiteedikategoriatele.

Biseksuaalsete inimeste vananemist uurinud Rebecca Jones (2016, lk 97) on kirjutanud, et sageli seksuaalsed eelistused ja seda tähistavad sildid muutuvad elu jooksul ning mõnikord ongi enda seksuaalse identiteedi sõnastamine märkimisväärne muutus inimese enesekuvandis. Ingliskeelses keeleruumis, eelkõige USA-s, nimetatakse 20. sajandi vanemate LGBT+ inimeste põlvkondi 1969. aasta Stonewalli rahutuste järgi nähtamatuks põlvkonnaks (sündinud 1934 või varem), vaigistatud põlvkonnaks (sündinud 1935–1949) ja praidipõlvkonnaks (sündinud 1950–1964), kellest kõige rõhutumaks peetakse vaigistatud põlvkonda, kuhu kuulujad jõudsid oma mittenormatiivse identiteedi sõnastamiseni viis aastat vanemana kui külgnevad põlvkonnad (Fredriksen-Goldsen *et al.*, 2022, lk 138–139, 148). Eestis küll võidi 1980-ndatel mingil määral teada lääne geide ja lesbide liikumisest, kuid siinseid inimesi need arengud otseselt ei puudutanud enne riikliku iseseisvuse taastamist, paljusid veel hiljemgi. Seega on Eesti uuringutes osalejate seksuaalne ja sooline enesemääramine iseäranis tähenduslik, kuivõrd LGBT+ initialsismi alla jäävad identiteedid

olid kuni 1990-ndateni ühemõtteliselt negatiivsed ja nende positiivseks või afirmatiivseks kujunemise käigus pole lääne kollektiivseid LGBT+ identiteete märkivatele sõnadele üksikisikul lihtne tähendusi leida, seda enam, et poolte osalejate kokkupuude LGBT+ gruppidega oli pigem juhuslik.

Ühel grupiintervjuul ja hiljem paaril individuaalintervjuul püüdsid mõned mehed sõnastada, mis vanusest läheb n-ö veelahe, kes kuulub nõukogude aja ja kes pigem taasiseseisvusaja põlvkonda. Leiti, et pärast 1971. aastat sündinud ehk need, kes olid 1991. aastal 20-aastased või nooremad, kuuluvad uude põlvkonda. Kuigi lugudest ei selgunud, et meeste elukaared oleksid 1980-ndatel ja 1990-ndatel oluliselt erinenud, toodi välja, et taasiseseisvusaja põlvkond sai rohkem osa geiklubide kollektiivsest kuuluvusest, kuhu vanemad enam nii hästi ei sobitunud. Naissoost osalejad ei arutanud põlvkondlike erinevuste üle – peaaegu ühelgi paiksoolisel naisel polnud lesbisuhteid ja mõnel juhul ka mitteheteroseksuaalset eneseidentiteeti enne 1990. aastat, pigem tekkis see alles nullindatel või hiljem. Miks meeste ja naiste seksuaalne enesemääramine ja homoseksuaalsed suhted sooti nii erinevalt kulgesid, ei tule uuringust välja, kuid ka minu varasem uurimistöö kinnitab sama suundumust (nt Põldsam & Arumetsa, 2023). Hilis-nõukogude Eestis oli avalik ruum meeste domineeritud ja pakkus võimalusi aktiivseks suhtluseks, samas kui naiste elu oli töö kõrval tihedalt seotud pere ja koduga (vrd Ross, 2018).

Neljast intervjueeritud transinimesest kaks on soolise ülemineku protsessi käigus muutnud nime ja rääkinud väljaspool lähedaste ringi oma transidentiteedist. Kolmel neljast transinimesest on lapsed, ühel ka lapselaps ja kõik neli on pikaajases paarisuhtes naise või mittebinaarse kaaslasega, kaks on abielus. Nad kõik on jõudnud transsoolise enesemääramiseni 50-aastaselt või vanemana. Teistes riikides on transinimesed põhjendanud oma soolist üleminekut vanemas eas nii riikliku üleminekuprotsessi muutumisega, paranenud teadlikkusega soolisest mitmekesisusest kui ka sõltumatusega perekonnast, kui lapsed on kodust ära kolinud (Jönson & Siverskog, 2012; Siverskog, 2015).

Lastel ja lastelastel, mõnikord ka õvede peredel oli üldisemalt Eesti osalejate tulevikuvisioonides oluline koht. Seitsmel osalejal polnud ühtegi last, ülejäänutel olid lapsed, sealjuures neljal naisel ja ühel mehel on neli last ning kaks kasvatavad elukaaslase lapsi. Kaks meest väljendasid soovi, et nende lapsed ei peaks seaduse kohustust järgides nende eest hoolitsema, kuna nad pole oma lapsi kasvatanud. Ülejäänud osalejad on oma lastega üsna aktiivses suhtluses.

Perekonna ja sõprade kõrval oli pooltele uuringus osalejatele oluline kuuluda mõnda LGBT+ kogukonna gruppi, nagu Vikerlaste koor (vt Davidjants & Raju, 2025), Eesti Nahkmeeste Selts, Eesti Transinimeste Ühing, Eesti Geikristlaste Kogu, aga ka osaleda Q-Space'i üritustel või teistel kultuuriüritustel, praididel ja demonstratsioonidel ning käia geibaarides ja -saunades. Eesti LGBT+ kogukond on väike, nii et organisatsioonid, ettevõtted ja kohtumispaidad on omavahel tihedalt seotud, mis muutis osalejate leidmise mõnevõrra lihtsamaks. IQAF-i uuringus domineerivad nende LGBT+ inimeste hääled, kes otsivad suhtlust kogukonnaga ja on ühiskondlikult aktiivsed, samas ei ulatunud ma kuigivõrd nende inimesteni, kes võivad olla küll homoseksuaalsed või transsoolised, kuid ei jälgi LGBT+ infokanaleid.

6. Tulemused ja arutelu

6.1. Sümbolobjektidega jutustatud mineviku- ja tulevikulood

Uuringus osalenud LGBT+ inimeste tulevikuvisioone avades toetun peamiselt sümbolobjektide juurde räägitud lugudele, mis annavad hea ülevaate vestlustes esile kerkinud teemadest. Seejärel analüüsin võimalikke põhjuseid, et välja selgitada, miks just need teemad välja joonistusid ja mida võiks sellest järeldada.

Üldistavalt võib öelda, et minevikku tahetakse jätta rõhuvad tunded, mida on põhjustanud ranged ühiskonnannormid. Nõukogude ajaga oli otseselt seotud kolm eset, mida osalejad nimetasid veneaegseks. Geimees Jaagup (52) kommenteeris nõukogudeaegset kella: „[m]e kõik teame, kuidas suhtuti siis homoseksuaalsetesse inimestesse. Ja selle

tagajärjel olen mina oma iha pidanud alla suruma. Ja edaspidi on ka minu suhtlemine suhteliselt olnud mitte just kõige parem.“ Ka geimees Hendrik (53) kirjeldas nõukogude aega: „[t]akkajärgi mõeldes vastik nõme aeg. [...] [M]a loodan, et see hall ja ühetaoline aeg ei tule kunagi tagasi.“ Nõukogude aja mälestusi võimendas mõnevõrra Venemaa sõda Ukrainas, mis tekitas hirmu, et Venemaa vägivaldne režiim võib Eestisse naasta. Selle taustal rääkis tulevikust biseksuaalne naine Mari (53), avaldades lootust, et Eesti iseseisvus püsib: „[E]lukaaslane räägib mulle aeg-ajalt, lähme siit ära Kanadasse, siin on nii ohtlik. [...] Aga mina ei näe oma elu väljaspool Eestit.“

Vaimse tervise probleeme, mida põhjustas homofoobne ühiskondlik foon, sümboliseerib näiteks lesbinaise Anne (50) jaoks veinipudel: „Alkoholiga mul on selline kirglik suhe olnud päris pikalt ja nüüd järgmine nädal saab kaks aastat, kui ma enam ei joo üldse. Eks ta oli hästi palju selles vanas elus nagu see, mis aitas seda nii-öelda kapis olemist tuimestada.“ Biseksuaalse naise Julia (58) peenes paberis šokolaadikomm sümboliseerib seda, et „[t]ihti just me jääme kinni välimusse. See toob kohest rahuldust, naudingut. [...] Ma arvan, et ma olin väga kinni selles. [...] Viimased suhted, mis mul on olnud – ma olen praegu juba kolm aastat üksi – põhinesid ka sellel välisel. [...] Ma olen alati aktsepteerinud ennast, aga praegu ma väärtustan elu hoopis teistmoodi.“ Piiburiista kommenteerides märkis intersooline transmees Kert (54), et „ei ole 13 aastat ühtegi suitsu teinud ja ei tee ka. Nii et see ongi see asi, mis, mis jääb minevikku totaalselt. Nagu see samane inimene, kes oli hädas, sest et hädas ma ka enam ei ole.“

Kuna umbes kolmandik osalejatest kuulub Eesti geikristlaste laiendatud gruppi, võtsid kolm osalejat kaasa kristlusega seotud eseme. Näiteks rääkis lesbinaise Roosi (67) korraga minevikust ja tulevikust: „Ma jätan maha inetu pardipoja loo oma elus. [K]uni oma elukaaslasega tutvumiseni oma südames, hinges tundsin end umbes nii, vaatamata kõigile oma saavutustele. See oli väga raske aeg. Aga pärast seda – see on olnud suur muutus! – võtsin endaga igaveseks Uue Testamendi.“ Geimees Harri (63) rääkis 1990-ndatel Prantusmaal Taizé kloostrist käimisest: „See oli minu spirituaalne ärkamine. Muidugi ma olin kristlane varem ka – üheksateistkümnendast eluaastast, aga see oli rohkem vihast nõukogude

võimu vastu kui mingi väga kristlaseks olemine. Noore inimese möll. [...] – [K]irikus oli selline kambavaim ja vaimsus. See [ärkamine] on see, mida ma tahan võtta kaasa teistele meeldida tahtmise asemel.“

Igal osalejal polnud ühte konkreetset asja, mida tahaks maha jätta. Näiteks aoseksuaalne mees Alex (51) kirjeldas asju kui ahistavat koormat ja soovi sellest lahti saada: „Mul on kodus ikka meeletult palju asju elu jooksul kogunenud. Eile käisin just täikal müümas – mingi 106 euri sain ja asjadest ka lahti. [...] Aga reaalselt ma suren kunagi nüüd ära. Miks ma peaks tahtma, et keegi peaks minu asju koristama.“ Asjadest enam tahtis geimees Marten (62) maha jätta rasked tunded:

[E]ga surilinal taskuid ei ole! [...] Ma tahaks minevikku jätta süütunde [...] lähedaste ees, kes on võib-olla sinule pannud mingid lootused, unistused, mis ei ole võib-olla sinu unistused, aga sa ei ole suutnud neid täita, ei ole ennast tõestanud või midagi saavutanud. Üks on lapsed kindlasti. Mulle tundub, et kui meie ühiskonnas räägitakse geipaaridest ja sellest, kas nad võivad saada lapsi või ei või. Seda peetakse lihtsamaks, kui see on.

Kui Martenit vaevasid tegemata teod, siis osa osalejaid suhtus minevikku kergemalt. Kaie (71) ütles, et „Lihtsalt minevik on olnud, aga ma ei saa öelda, et seal oleks midagi sellist, mis vajaks otseselt mahajätmist. On asju, mis on lihtsalt maha jäänud, millega mul pole mingit probleemi enam.“

Kuigi vaid mõningates ülaltoodud tsitaatides kirjeldatakse homofoobiakogemusi, siis raskusi suhetes lähedastega, ühiskondlike ootustega ja seeläbi iseendaga põhjustasid enamjaolt pinged seksuaalsete ja sooliste normidega sobimatuse pärast. Pingete mahajätmise soovi toetasid omakorda tulevikku kaasa võetavate sümbolobjektide lood, mis rõhutasid vaimse tervise heaolu ja vaimsuse tähtsust. Rohkem kui poolte osalejate jaoks oli tulevikule mõeldes kõige olulisem olla koos abikaasa või elukaaslasega. Geimees Risto (50) rääkis kooselusõrmuse juurde, et tahtis nüüd, kui seadus lubab, oma 23 aastat kestnud kooselu registreerida abieluks:

[M]inu jaoks on tähtis see riiklik kinnitus sellele, mis meie vahel on. [...] Ma olen pärit suurest perest, vanemad elasid armastuses kuni isa surmani. Mu õed on abielus ja minu jaoks on see loomulik osa, et kui sa leiad selle ühe inimese,

kellega sa tahad elu lõpuni koos olla, siis te sõlmitte abielu, sest et see lihtsalt kuulub selle traditsiooni juurde.

Ühe teemana kujunes välja unistus igas mõttes vabast ajast, et olla loov, muretum ja endast üha teadlikum. Seda sümboliseerisid näiteks maalipintsel ja mängutoos, nagu ka vaimsusega seotud esemed. Mittebinaarne Sam (57) rääkis: „Tulevik on keeruline küsimus, kuna eelistan elada hetkes. [...] Selles [teadveloleku ajakirjas] räägitakse, kuidas olla kohal ja endast teadlik, ja loovusest ja muretutest päevadest, kus pole kiirustamist. [...] [M]u parim sõber tõi mulle mõned numbrid, kui mul tekkisid mitte-kuigi-meeldivad tunded, stressitunded. [...] Lood pakuvad tuge – tunnen end mõnes loos ära.“ Iseolemise vabadusest kui põhiväärtusest rääkis ka Hendrik (53), kommenteerides talle disainitud sõrmust: „See sõrmus on ainulaadne, nii nagu me kõik, olenemata igasugustest [...] nahavärvidest, seksuaalsusest ja ma ei tea millest, mida püütakse meile kuidagi peale suruda. Sa suudad jääda iseendaks.“

Mitmed osalejad pidasid väga tähtsaks suhtlusvõrgustikku, näiteks mittebinaarne Ariel (52) rääkis, et on mitmel pool Euroopas elades teadlikult arendanud ja hoidnud suhteid pere ning eri riikides elavate heade sõpradega, et tal vanemas eas oleks toetav suhtlusvõrgustik. Alexi (51) nutitelefon sümboliseeris suhtlusvajadust: „Tegelikult telefon on kommunikatsioonivahend, ja samas töövahend. Kui aga midagi postitad ja seda jagatakse, tekib mingi arusaam, minu mõtted jõuavad siis teisteni. Mul ei ole ilma telefonita elu praegusel hetkel – ma oleks infost väljas. Samahästi surnud.“

Kõige olulisem materiaalne objekt, mida enamik osalejaid mainis, oli kodu. Intervjuudest selgus, et kolmveerand osalejatest on oma kodukinnisvara (kaas)omanikud. Maja ehitamine või kolimine oli pooleli neljal osalejal. Vähemalt kaks inimest on investeerinud kinnisvarasse ja mitmel on rohkem kui üks kinnisvaraobjekt kas ainuomanikuna või kellegagi kahasse. Üks potentsiaalne osaleja ei jõudnudki intervjuudele, kuna kokkulepitud aegadel oli tal tarvis olla oma maja ehitusel. Isegi kui korter, maja või suvila pole suure turuväärtusega tõmbekeskuses või hiilgavas korras, tagab kinnisvara vajaduse korral teatava majandusliku

paindlikkuse, mis sidus kodu erinevate tulevikustsenaariumitega. Geimees Kaarel (66) tutvustas oma võtmekimpu:

[Linna] korteri võti, mis ma juba 30 aastat tagasi ostsin ära Venemaale mineva sõjaväelase käest, sel aastal kui Vene [...] sõjavägi lahkus, 1994. Sellega on väga palju ilusaid mälestusi [...] paljude sõpradega – need võtaks küll kõik [tulevikku] kaasa. [...] Ja teine võti on siis see talumaja, mille ma 12 aastat tagasi ostsin. Ja ma ei olnud endale kunagi nagu lubanud teadvusse, ma arvasin, et ma kunagi seda ei saa. Aga siis mu tark ärimehest vend tegi selgeks, et ma saan endale selle osta. [...] Ma tegelikult eluaeg olen ilusast maakodust unistanud [...] Ja ma olen väga õnnelik seal. Ja kolmas võti on uus [linna] korter, sest vana jäi liiga väikseks meile kahele. [...] Mu elukaaslane tuleb Eestisse suvel ja tema kaks laevakonteineri täit asju. [...] Me oleme otsustanud, et me teeme seda, ei jäta maha midagi, ta ei jäta oma elu maha ega viska ära. [...] See, mis ma kaasa võtan, eks ole, on suured, ilusad, puhtad majad ja korterid. [...] Muidugi, viimane võti, mis kõiki neid ühendab, on mu auto[võti], mis on minu vabadus liikuda igal pool.

Kaarlile sümboliseeris võtmekimp juba kindlustatud tulevikku, häid suhteid lähedastega ja lootust, et senisest märksa väiksema töökoormusega elu võib olla parasjagu rahulik ja põnev. Seevastu lesbinaine Marta (52) kirjeldas oma võtmekimpu nukruse ja lootusega:

Need on mu Venemaa korteri võtmed. Ma elasin selles korteris 17 aastat. See on ikka seal alles. Seal on kõik meie asjad. [...] Me pole seal enam [pärast 2022. aastal lahkumist] käinud – mul pole võimalik tagasi minna. Aga kui ma olin seal korteris, elasin seal, oli see turvaline koht. [Ma ei] pidanud muretsema üüri pärast, kuna see on minu oma. See oli kodutunne. Rohkem nagu püsiva kodu tunne. See [tunne] võidakse iga kell ära võtta, nii et omada kohta, mida kutsuda koduks, on suur privileeg. Ja jah, tulevikku tahan minna tundega, et on võimalik see kodutunne tagasi saada. Ei saa öelda, et mul see praegu siin oleks, aga oleks väga tore, kui see tunne tagasi tuleks.

Intervjuu ajal polnud Marta kodus saanud käia üle kahe aasta, seda kinnisvara ei saa müüa ega üürida, mis omakorda mõjutas tema ja ta elukaaslase igapäevast elukorraldust. Enda stabiilsemat sisseseadmist Eestis takistab Marta jaoks elukallidus, seda enam, et ka välismaalased peavad residentsuse säilitamiseks maksma kõrgeid tööjõumakse, samas kui inflatsioon on tõstnud üüri ja kõiki tarbimiskulusid, mis tekitab

ebakindlustunnet. Kaarel polnud osalejatest kõige jõukam ega Marta majanduslikult kõige haavatavam, kuid peaaegu kõik uuringus osalenud mehed kas omavad enda kodu või on neil kodulaen peaaegu makstud, samas kui naistest ja transinimestest vaid pooltel oli kinnisvara.

Sümbolobjektide lugudest joonistus hästi välja, et vananemis- ja tulevikuvisioonides on kõige olulisem roll kodul, elukaaslasel ja suhtluskonnal ning ühiskondlikel normidel, mis mõjutavad otseselt inimeste heaolu. Silma paistis üldiselt väga hea teadlikkus vaimsest tervisest ning pigem selged ajalised piirjooned keerulise mineviku ja parema olevikuolukorra vahel. Alljärgnevalt analüüsin neid leide kvääri vananemise uuringute kontekstis.

6.2. Abieluvõrdsus käes – mida tulevikust veel tahta?

Intervjuudele andis optimistlikumat tooni värskelt kehtima hakanud abieluvõrdsus, kuna kogu ühiskonda haaranud võitlus selle nimel kestis aastakümneid (Põldsam & Arumetsa, 2023) ning seda peetakse üheks peamiseks LGBT+ inimeste võrdsete õiguste näitajaks ja heaolu tagajaks (Aavik *et al.*, 2016; Drabble *et al.*, 2021). 21 osalejast oli varem samast soost partneriga abielu sõlminud kolm osalejat, kuid 2024. aastal abiellusid mulle teadaolevalt neli osalejat. Samas ei tähenda seadustega tagatud õiguskaitse muutust ühiskonna teadmistes. Ka mõned osalejad rõhutasid, et homofoobiat on jätkuvalt üsna palju, mis väljendub homofoobsetes väljaütlemistes ja tõrjuvas käitumises ning LGBT+ inimeste nappides representatsioonides ajakirjanduse ja kultuuri vahendusel. Kuigi leidsin arvamusi, et LGBT+ inimestest on meedias juba liiga palju juttu, pidasid kõik osalejad LGBT+ inimeste enda häält esindavaid ja õiguste vajadusi selgitavaid artikleid ajakirjanduses oluliseks aktivistide töö saavutuseks.

LGBT+ inimeste spetsiifilise kogemusena on üsna levinud n-ö kväär ajaarvamine, mida iseloomustab teadlik sobimatus hetero-normatiivsete ideaalidega, mis omakorda väljenduvad krononormatiivsuses (Freeman, 2010, lk 4). Sarnaselt Dora Jandrići (2025, lk 5, 12–13) šoti samast soost paaride uuringus osalejatega, tekkisid ka Eesti LGBT+ inimestel uus tegelikkus ja kvääri ajaarvamine siis, kui nad tulid kapist välja, leidsid elukaaslase ning aktsepteerisid enda seksuaalset ja soolist

identiteeti (nt Roosi, Anne, Jaagup, Julia), mis ei pruukinud juhtuda korraga ega järjest.

Samas ei ole kvääriaeg tingimata krononormatiivsuse vastand, vaid on kulgenud sellega pigem paralleelselt. Eesti osalejate elus seisneb krononormatiivne kulg selles, et rohkem kui pooled osalejad abiellusid või löid noorena heteroseksuaalse lastega pere, mis võis sobida, aga ka tekitada pingeid ja enda vajaduste allasurumist, nt Annel tekkis alkoholisõltuvus. Sarnaselt Jandrići (2025, lk 11) ühe uuringus osalejaga püüdis näiteks geimees Harri (63) kahekümnendates teha endast kõik oleneva, et käituda „normaalsena“, ja arvas, et „rikkus ühe noore naise elu“, kui abiellus temaga oma püüdluste nimel, kuid lahutas peagi. Seega võib arvata, et ülaltoodud sümbolobjektide lood rõhutavad nõukogude aega kui eriliselt piiravat ka seepärast, et siis kehtisid jõuliselt reglementeeritud heteronormatiivsed ootused, mis pole siiani kadunud. Nguyen Tan Hoang on sõnastanud ka homonormatiivse ajaarvamise, mille alusel hilja kapist välja tulijaid haletsetakse, sest nende kaaslased ei näe kunagi nende nooruslikku välimust (Dinshaw *et al.*, 2007, lk 183–184). Sarnast kahetsust väljendas Jaagup, kes oli arvanud, et peab „naisega kokku elama ja pere looma. Ja samas, kui hästi ma julgeks oma tõelise armastusega minna tänavale, hoides käest kinni?“.

Mälestus pikka aega kestnud rõhuvast ajast, teadlikkus piiratud tolerantsusest ja seadustega kehtestatud võrdse kohtlemise nõuetest hoiavad LGBT+ inimesi tihti valvel võimaliku ettenägematu rünnaku suhtes (Stoneman *et al.*, 2020).). Selline valvelolek põhjustab vähemusstressi, mis omakorda võib tekitada mitmesuguseid haiguseid. Valvelolek seisneb püüdes kontrollida oma käitumist, et vältida konfrontatsioone, mida LGBT+ inimeseks pidamine võib kaasa tuua (*ibid.*, lk 3). Kõrgendatud valveloleku seisundit põhjustab üksikisikule pandud kohustus struktuurse ebavõrdsuse ja stigmaga iseseisvalt toime tulla, eriti kui inimene ei tunne end piisavalt turvaliselt, et ümbritsevatele oma LGBT+ identiteedist rääkida (*ibid.*, lk 10).

Sellest perspektiivist vaadatuna võib tõlgendada Eesti LGBT+ inimeste soovi elada ülejäänud elu vaikselt ja rahulikult gei, lesbi,

biseksuaalse, aseksuaalse või transinimesena küllalt julge unistusena Eestist, kus LGBT+ identiteedid on aktsepteeritud sarnaselt paiksooliste heteroseksuaalsete identiteetidega. Kuigi see mõte võib tunduda tagasihoidlik või ilmselge, pole LGBT+ inimeste tunnustamine seni Eestis ega kusagil mujal saavutatud ühiskondlik konsensus ega sotsiaalpoliitiline tulevikueesmärk. Enamik Eesti osalejaid väljendas hirmu sõja laienemise ees, mille tagajärjena kardetakse õiguste äravõtmist, tagakiusamist ja üldist tagasilangust ühiskonna avatuses. Hirmudele vastuseismisel on LGBT+ inimeste tugipunktiks lähedased, sõbrad, suhtluskond ehk kodu ja privaatsfäär.

Kuigi 21 osalejast enam kui pooltel oli kogemusi LGBT+ kogukonna organiseeritud gruppidega, võttis uuringuperioodil osalejate, vahendajate ja korraldajatena üritustest või tugigruppide tegevusest osa vaid mõni ning sedagi enamasti harva. LGBT+ kogukonna kuulumis- tunnet pakkus osalejatele, eriti transinimestele (nt Sam, Ariel, Kert), eelkõige sõprade lähiring. Osalejate LGBT+ eneseidentiteedid põhinevad pigem füüsilises ruumis kulgevatel suhtlusvõrgustikel, mida toetab veebisuhtlus (nt Kaarel, Alex, Marten).

Kodu käsitatakse vajaliku turvalisema ruumina, kus saab väljendada oma kvääri identiteeti ja sellega katsetada. Rootsi LGBT+ inimeste hoolekandekogemus näitab, et nende kogukondlikku ja seksuaalset suhtlust takistatakse muu hulgas nii füüsilise privaatsuse kui ka internetikasutuse piiramisega. Kodus saab toimuvat enda soovide järgi kujundada ja teha asju, mida väljas teha ei saa. Kuigi kodu on mõnikord vägivaldne ja konfliktne koht, võib see olla kõige kväärim paik, isegi kui LGBT+ kogukonna kohti ja gruppe on avalikku ruumi juurde tekkinud. (Siverskog, 2025, lk 655–656, 664) Ma ei tea, kuivõrd on Eesti uuringus osalejate jaoks kodu kväär, aga nagu nii Marta kui ka Kaarel välja tõid, on kodu kõige kindlam turvaline koht, kus olla ise.

Illustratsioon 1. Minevikku mahajäetavataid kogemusi sümboliseeris 13 objekti: foto ülearustest asjadest; nõukogudeaegne keskkooli diplom; ema jakk; lapsepõlve portree; nõukogudeaegne äratuskell; pudel punast veini; helkivas paberis šokolaadikomm; elukaaslase katkirebitud kampsun; nõukogudeaegne kantidega klaas; piiburiist; „Inetu pardipoeg“; antidepressandid; kooselusõrmus; maksukohustus; ja Venemaa kuritegudest Ukraina ja teiste riikide vastu. Tulevikku kaasa võetavaid kogemusi sümboliseeris 19 objekti: nutitelefon; vaimse heaolu ajakiri; Uus Testament; maalipintsel; sinine Eesti Vabariigi pass; Ravi Shankari raamat; puutöö komplekt; võtmekimp kodude ja autovõtmetega; nüüdisaegne äratuskell; Taizé rist; Halastava Kristuse piltpostkaart; võtmed koju, kuhu pole aastaid saanud minna ega tea, millal uuesti saab; mängutoos Edit Piafi lauluga; disainsõrmused; kooselusõrmus; lisaks kirjeldati perepilti ja ulmekirjanduse riulit; kahel korral mainiti abikaasat. Fotode autor on Alana Proosa, 2024.

7. Kokkuvõte

Eesti 50-aastaste ja vanemate LGBT+ inimeste vananemis- ja tulevikuvisionide uurimine tõi välja teadmislünga: referentsandmeid vanemate LGBT+ inimeste heaolu ega tervise kohta, millele toetuda, ei ole seni peaaegu kogutud (erandina Aavik *et al.*, 2016). Kuigi siinne analüüs keskendus tulevikuvisionidele, esitati nende taustal mõtteid vananemisest, mis seostusid pensionieaga, mida majandusliku prekaarsuse süvenemisest hoolimata siiski oodati kui töökohustusest vaba aega. Samuti käsitleti vananemist seoses haiguste ennetamisega, mõnel juhul juba kogetud tõsistest haigustest taastumise või järjepideva raviga, et füüsilist ja vaimset autonoomiat võimalikult kaua säilitada.

Võttes arvesse teatavat haavatavust, mida vananemine kui võimete taandumine ja teistest sõltumine võib kaasa tuua, joonistus intervjuudest välja kaks peamist teemat. Esiteks, LGBT+ inimeste heaolus mängivad olulist rolli kaaslase olemasolu ja kodu, mis loovad turvatunnet ning on kontrastiks valdavalt homofoobsele ja transvaenulikule avalikule sfäärile, mis omakorda kutsub esile valvelolekut ja vähemusstressi. Teiseks, kui tahta vanemaid LGBT+ inimesi uurida, tuleb arvestada, et nende eneseidentiteedid ei pruugi sugugi sobituda kõige uuematesse identiteedikategooriatesse, kuna ühiskondlik ja struktuurne homofoobia ning transvaenulikkus on muutnud LGBT+ identiteedikategooriad ebamugavaks. LGBT+ eneseidentiteedi tähtsust aga rõhutab n-ö kväär ajaarvamine, mille järgi arvatakse oma elu enne ja pärast seksuaalset eneseleidmist. Kuivõrd paljude uuringus osalejate suhe LGBT+ identiteediga pole mugav, võib see tulevikus tekitada olukordi, kus inimene peab riskima oma seksuaalsuse hüpervisibiilsusega näiteks hoolekandeteenuse osutaja ees (vrd Siverskog, 2025), kelle ettearvamatu suhtumine võib – kuigi ei pruugi – tekitada ebameeldivust.

Peaaegu kõigi uuringus osalejate tulevikulootuseks oli olla aktsepteeritud ja mõistetud nii eriomaste indiviididena kui ka LGBT+ inimestena misiganes kontekstis, olgu siis teenuste tarbijate, töötajate või naabritena. Võrreldes teiste riikide LGBT+ inimeste vananemisuuringute

tulemustega paistab Eestis silma teatav LGBT+ kogukonna identiteetide kujunemise spetsiifika. Kui paljudes riikides on vanemate homo-seksuaalsete meeste ja transnaiste elu ja eneseidentiteedi kujunemist märkimisväärselt mõjutanud aidsiepideemia, siis Eesti LGBT+ kogukonna esimene organiseerumine ja emantsipatsioon langesid küll kokku aidsi ennetava teavitusega (Põldsam & Arumetsa, 2023), kuid nii haigus kui ka aktivism jõudsid vaid väikese osani LGBT+ inimestest.

Vahest just erinevus globaalsest LGBT+ kogukonnast ja Eesti uuringute piiratus mõjutavad Eesti LGBT+ inimeste tulevikuvisioonide teatavat tagasihoidlikku joont, mis ei rõhuta nende kollektiivseid erinevusi, vaid individuaalset soovi olla harilik osa ühiskonnast. Kuigi kollektiivsed identiteedid ei esinda täies ulatuses kellegi individuaalset kogemust, aitaks vähemuste teadvustamine erinevates gruppides ja tegevustes (nt LGBT+ organisatsioonid või vananeva elanikkonna uurimused) kaasa ühiskonna sidususele ja heaolule.

Kvääriteoreetik Heather Love (2007, lk 29–30) pakub, et tõhusamaks tuleviku kujundamiseks tuleb paremini tunda mineviku-probleeme, mida Eesti LGBT+ inimeste puhul pole seni ühiskondlikult teadvustatud. Nii peavad paljud LGBT+ inimesed oma elusündmusi kas isiklikeks vigadeks ja katsumusteks või juhuslikuks vedamiseks sõprade, kallimate või perekonnaga. Love'i (2007) soovitus uurida põhjalikult minevikku ja olevikku kätkeb potentsiaali luua ka Eesti vanematele LGBT+ inimestele tugipunkt, mis aitaks nende isiklike mineviku-kogemusi näha kollektiivsena ja kogukondlikku kuuluvust paremini ära tunda ning võib-olla selle põhjal tulevikku teadlikumalt kujundada.

Praegused teadmislüngad, mida põhjustavad uurimuste puudus ja LGBT+ inimeste hääle piiratus avalikus arutelus, takistavad LGBT+ inimestel oma kogemuste äratundmist ühiskondlikus kontekstis. LGBT+ inimestega arvestamine vananemisuuringutes võib ühelt poolt kaasa tuua üldise teadlikkuse kasvu ning seeläbi vajaduste nähtavamaks tegemise ja teenuse paranemise, teiselt poolt võivad sellega aga kaasneda tagasilöögid ja ebavõrdne kohtlemine (Skeldon & Jenkins, 2022, lk 3099), nagu

seostatakse kooseluseaduse vastuvõtmisega äärmuspopulistliku poliitika jõudmist Riigikokku (Saarts *et al.*, 2021).

Märkused

Artikkel valmis osana projektist „Imagining Queer Aging Futures: A study of LGBTQ aging in Estonia, Poland and Sweden“ („Kväärid kujutelmad vananemisest: uurimus LGBTQ inimeste vanaks saamisest Rootsis, Poolas ja Eestis“), mida rahastab Östersjöstiftelsen (Foundation for Baltic and East European Studies) (grandinumber DNR 22-PR2-0015, vastutav uurija dr Linn J. Sandberg, Södertörni ülikool). Projekt on kooskõlastatud Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komiteega (otsus nr 387/T-16).

Kasutatud kirjandus

- Aavik, K. (2020). Negotiating uncertainty: Sexual citizenship and state recognition of same-sex partnerships in Estonia. In R. Buyantueva & M. Shevtsova (Eds.), *LGBTQ+ activism in Central and Eastern Europe* (pp. 127–151). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20401-3_6
- Aavik, K., Roosalu, T., Kazjulja, M., Mere, L., Kaal, K., & Raudsepp, M. (2016). *LGBTQ inimeste igapäevane toimetulek ja strateegilised valikud Eesti ühiskonnas*. Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei. https://www.tlu.ee/sites/default/files/Instituudid/%C3%9CTI/RASI/2016_LGBTQ%20inimeste%20igap%C3%A4eva%20toimetulek%20ja%20strateegilised%20valikud%20eesti%20%C3%BChiskonnas.pdf
- Abuladze, L. (2024). *Social resources and health outcomes of middle-aged and older populations* [Doctoral dissertation, Tallinn University]. <https://www.etera.ee/s/8DttiIYCeX>
- Arumetsa, S. (2022). Soo tunnustamise poole 1990. aastate Eestis. R. Põldsam, V. Aabrams, & A. Kalkun (toim.), *Kalevi alt välja. LGBTQ+ inimeste lugusid 19. ja 20. sajandi Eestis* (lk 157–173). Eesti LGBT Ühing.
- Barbo, S. (2025, 19. september). Tagasi tulevikku ehk Transmäärus 3.0. *Sirp*. <https://www.sirp.ee/tagasi-tulevikku-ehk-transmaarus-3-0/>
- Calasanti, T. (2019). On the intersections of age, gender and sexualities in research on ageing. In A. King, K. Almack, & R. L. Jones (Eds.), *Intersections of ageing, gender and sexualities. Multidisciplinary international perspectives* (pp. 13–30). Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447333029.003.0002>
- Chazan, M., & Baldwin, M. (2021). Queering generativity and futurity: LGBTQ2IA+ stories of resistance, resurgence, and resilience. *International Journal of Ageing and Later Life*, 15(1), 73–102. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.1574>
- Davidjants, B., & Raju, M. (2025). Identity and mental well-being: A case study of the Estonian Vikerlased LGBTQ+ mixed choir. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 19(1), 189–206. <https://doi.org/10.2478/jef-2025-0009>
- Dinshaw, C., Edelman, L., Ferguson, R. A., Freccero, C., Freeman, E., Halberstam, J., Jagose, A., Nealon, C. S., & Nguyen, T. H. (2007). Theorizing queer temporalities: A roundtable discussion. *GLQ*, 13(2–3), 177–195. <https://doi.org/10.1215/10642684-2006-030>
- Drabble, L. A., Mericle, A. A., Wootton, A. R., Munroe, C., Li, L., Trocki, K. F., & Hughes, T. (2021). Measuring the impact of legal recognition of

- same-sex marriage among sexual minority women. *Journal of GLBT Family Studies*, 17(4), 371–392. <https://doi.org/10.1080/1550428x.2021.1935382>
- Eesti LGBT Ühing. (2021, 10. september). *Viis aastat kooseluseadust. Kriitiline kokkuvõte*. <https://www.lgbt.ee/post/viis-aastat-kooseluseadust-kriitiline-kokkuvote>
- Eurostat. (2025). *Population structure and ageing*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing
- FRA. (2024). *EU LGBTIQ survey III. LGBTIQ equality at a crossroads: Progress and challenges. Country data – Estonia*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/lgbtiq-equality-crossroads-progress-and-challenges>
- Fredriksen-Goldsen, K. I., & Muraco, A. (2010). Aging and sexual orientation: A 25-year review of the literature. *Research on Aging*, 32(3), 372–413. <https://doi.org/10.1177/0164027509360355>
- Fredriksen-Goldsen, K. I., Jen, S., Clark, T., Kim, H.-J., Jung, H., & Goldsen, J. (2022). Historical and generational forces in the Iridescent Life Course of bisexual women, men, and gender diverse older adults. *Sexualities*, 25(1–2), 132–156. <https://doi.org/10.1177/1363460720947313>
- Freeman, E. (2010). *Time binds: Queer temporalities, queer histories*. Durham University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822393184>
- Goltz, D. (2009). Investigating queer future meanings. Destructive perceptions of “the harder path”. *Qualitative Inquiry*, 15(3), 561–586. <https://doi.org/10.1177/1077800408329238>
- Jandrić, D. (2025). Past, present, and future in the context of queer ageing: A qualitative study with same-sex couples in Scotland. *International Journal of Ageing and Later Life*, 18(2), 69–94. <https://doi.org/10.3384/ijal.1652-8670.5199>
- Jones, R. L. (2011). Imagining bisexual futures: Positive, non-normative later life. *Journal of Bisexuality*, 11(2-3), 245–270. <https://doi.org/10.1080/15299716.2011.571988>
- Jones, R. L. (2016). Sexual identity labels and their implications in later life: The case of bisexuality. In E. Peel & R. Harding (Eds.), *Ageing and sexualities: Interdisciplinary perspectives* (pp. 97–118). Routledge.
- Jönson, H., & Siverskog, A. (2012). Turning vinegar into wine: Humorous self-presentations among older GLBTQ online daters. *Journal of Aging Studies*, 26(1), 55–64. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2011.07.003>

- Katz, S., & Calasanti, T. (2015). Critical perspectives on successful aging: Does it “appeal more than it illuminates”? *The Gerontologist*, 55(1), 26–33.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnu027>
- King, A., & Cronin, A. (2010). Queer methods and queer practices: Re-examining the identities of older lesbian, gay, bisexual adults. In K. Browne & C. J. Nash (Eds.), *Queer methods and methodologies: Intersecting queer theories and social science research* (pp. 85–96). Routledge.
- Kuusik, A. (ilmumas). *Naming, framing, regulating: A corpus-based critical stylistic analysis of Estonian LGBT discourse (1995–2023)*. University of Tartu.
- Love, H. (2007). *Feeling backward: Loss and the politics of queer history*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjghxr0>
- Mizielińska, J., & Stasińska, A. (ilmumas). Relational visibility and trans aging in Poland. *Sexualities*.
- Olev, A., & Alumäe, T. (2022). Estonian speech recognition and transcription editing service. *Baltic Journal of Modern Computing*, 10(3), 409–421.
<https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>
- Pearce, R., Erikainen, S., & Vincent, B. (2020). TERF wars: An introduction. *The Sociological Review*, 68(4), 677–698.
<https://doi.org/10.1177/0038026120934713>
- Põldsam, R. (2024). Homophobic discourses and their soviet history in Estonia. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 92, 49–72.
<https://doi.org/10.7592/FEJF2024.92.poldsam>
- Põldsam, R., & Arumetsa, S. (2023). Emergence of LGBT movements in late Soviet and post-Soviet Estonia. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 32(2), 99–112.
<https://doi.org/10.1080/08038740.2023.2195207>
- Ross, J. (2018). *Aira Kaalust Mari Saadini. Nõukogude eesti naisarenguromaan ja selle lugemisviisid* [doktoriväitekirj, Tartu Ülikool]. Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/61275>
- Saarts, T., Jakobson, M.-L., & Kalev, L. (2021). When a right-wing populist party inherits a mass party organisation: The case of EKRE. *Politics and Governance*, 9(4), 354–364. <https://doi.org/10.17645/pag.v9i4.4566>
- Sakkeus, L., Rudissaar, U., & Abuldadze, L. (2023). Vanemaealiste naiste ja meeste heaolu läbi elukaare kooseluvormide vaates. *Eesti inimarengu aruanne 2023*. SA Eesti Koostöö Kogu.
- Sakkeus, L., Saar, E., & Rudissaar, U. (2023). The impact of life-course socio-economic position on quality of life at later ages: Evidence from Estonia. *Forum Sociológico* [Online], 42. <https://doi.org/10.4000/sociologico.11097>

- Sandberg, L. J. (ilmumas). “We’re gonna be ‘the Grandparents Squad’” Queer intergenerationality as futurity. In A. C. Santos (Ed.), *A research agenda for sexuality and aging*. Edward Elgar Publishing.
- Sandberg, L. J., & Marshall, B. L. (2017). Queering aging futures. *Societies*, 7(3), 21. <https://doi.org/10.3390/soc7030021>
- Seinberg, T. (2021). Ühe võitluse ajalugu. *Terve Elu*, 8(1), 23–25.
- Siverskog, A. (2015). Ageing bodies that matter: Age, gender and embodiment in older transgender people’s life stories. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 23(1), 4–19. <https://doi.org/10.1080/08038740.2014.979869>
- Siverskog, A. (2025). Heteronormative silences and queer resistance in queer people’s experiences of eldercare and home. *Sexualities*, 28(1–2), 654–667. <https://doi.org/10.1177/13634607231212810>
- Skeldon, L., & Jenkins, S. (2022). Experiences and attitudes of the LGBTQ+ community on care/nursing homes. *Journal of Homosexuality*, 70(13), 3075–3107. <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2086751>
- Sotsiaalministeerium. (2023). *Heaolu arengukava 2023–2030 lisa*. <https://www.sm.ee/sites/default/files/documents/2023-04/Arengukava%20lisa.pdf>
- Statistikaamet. (2013). REL 2011: Vabaabielu populaarsus kasvab. *Eesti Statistika*. <https://stat.ee/et/uudised/pressiteade-2013-049>
- Statistikaamet. (2025). *Oodatav eluiga*. <https://stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/tervis/oodatav-eluiga>
- Stoneman, P., Allum, N., Hazeldine, N., & King, A. (2020, December 8). *Vigilance within the LGBTQ+ community and its effect on mental wellbeing*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3745320>
- Tambaum, T. (2021). Vananedes kaob sugu. R. Marling, K. Sander, M. Raju, M. Pajumets, & H. Biin (toim.), *Teel tasakaalustatud ühiskonda III* (lk 90–94). Sotsiaalministeerium.
- Tambaum, T., Tuul, F., & Sirotkina, R. (2019). What is missing – Older male learners or a community strategy? *Studies in Adult Education and Learning*, 25(2), 67–79. <https://doi.org/10.4312/as.25.2.67-79>
- Teinemaa, T., & Unt, M. (2022). Contradictions of hegemonic masculinity and the (hopeful) potential of old age and caring masculinity in Estonian society and in films *A Friend of Mine* (2011) and *Tangerines* (2013). *Journal of Aging Studies*, 63. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2022.101034>
- Westwood, S. (2020). The myth of ‘older LGBT+’ people: Research shortcomings and policy/practice implications for health/care provision. *Journal of Aging Studies*, 55. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2020.100880>

Rebeka Põldsam on Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi etnoloogia teadur. 2024–2025 töötab ta uurimisprojektis „Kväärid kujutelmad vananemisest: uurimus LGBTQ inimeste vanaks saamisest Rootsis, Poolas ja Eestis“. Põldsami senise uurimistöö keskmes on Eesti kvääriajalugu ning feministlikud ja kväärid kunstipraktikad Eestis ja Baltikumis. Ta on töötanud vabakutselise kunstikuraatori ja kriitikuna ning külalisõppejõuna Eesti Kunstiakadeemias.

Rebeka Põldsam is a research fellow in ethnology at Institute of Cultural Research, University of Tartu. 2024–2025 she is working on the project “Imagining Queer Aging Futures – A Study of LGBTQ Aging in Estonia, Poland and Sweden”. Her research foci include queer past in Estonia as well feminist queer art practices in Estonia and the Baltics. Põldsam is also a freelance feminist art curator and a visiting lecturer at Estonian Academy of Arts.

Abstract

Middle-Aged and Older LGBT+ People in Estonia Imagining a Queer Future and Past

Individual voices of LGBT+ community members rarely get space in the 21st-century Estonian public discourse, since the LGBT+ community is mostly spoken about in the third person as an anonymous interest group. This context has prevented the intersectionally diverse representation of the LGBT+ community in Estonia, which includes people with different national backgrounds, religious beliefs, sexual preferences, socioeconomic positions and age groups. However, the diversity of the group comes forth in the research project, where I interviewed 21 LGBT+ people aged 50–76 living in Estonia about their visions of aging futures to learn what they are expecting and fearing about the future. The LGBT+ people aged 50 and over have, during their adulthood, experienced the transition from the Soviet period to the restoration of Estonian independence, which has included momentous shifts and changes in laws and social norms that have significantly improved LGBT+ people's lives over the past 35 years. While the improvements in state recognition and equal treatment of LGBT+ people have been encouraging for the research participants, they underlined that homo- and transphobia have not disappeared from their present or past experiences.

Keywords: LGBT+ community, aging studies, visions of future, queer studies, post-Soviet society, identity politics, LGBT identity